

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Старжеця Володимира Івановича
«Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 – історія України

Тема дисертаційного дослідження В. Старжеця є складовою частиною комплексної науково-дослідної проблеми «Суспільно-політичні процеси та розвиток культури на теренах Волині від найдавніших часів до кінця ХХ століття», що її розробляє кафедра історії України Рівненського державного гуманітарного університету.

Актуальність роботи зумовлена потребою наукових дискурсів з політичних, економічних, культурних проблем розвитку регіону за означеного періоду, які набувають нової гостроти й актуальності на початку ХХІ ст. Це повною мірою стосується боротьби радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.), позаяк в українській історіографії цій проблематиці традиційно приділяється значно менше уваги.

Позитивної оцінки заслуговує концептуальна схема дисертації, яка складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на 10 параграфів, висновків, списку використаних джерел та літератури (420 позицій) і додатків. Така структура дала можливість розглянути широке коло проблем, які потребували детального історичного аналізу.

У вступі наявні всі структурні компоненти, які повинні бути у дисертаційному дослідженні. Автор вдало обґрунтував актуальність, наукову новизну роботи, чітко означив хронологічні рамки, визначив предмет, об'єкт та методи дослідження, логічно сформулював мету й завдання, показав теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи, прослідкував її зв'язок з науково-дослідними програмами та планами.

Вагомою перевагою дисертації є те, що висвітлення процесу протистояння радянської влади та націоналістичного підпілля за вплив на освітню сферу західноукраїнських земель у післявоєнний період ґрунтуються на достатньо репрезентативній джерельній базі. Автором були опрацьовані документи центральних та обласних архівосховищ України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) м. Рівне та Електронного архіву Українського визвольного руху (всього 177 архівних справ), а також опубліковані збірники документів і матеріалів, періодичні видання та мемуарна література.

Для забезпечення глибокого вивчення теми дисертантом використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів та принципів дослідження, з'ясовано дефініції ключових термінів та понять. Загалом, вважаємо, що аналіз історіографії, залучення та критичне використання джерельної бази, визначення і застосування методологічного інструментарію засвідчило проведення В.І. Старжецем серйозного наукового пошуку, уможливило осмислення та реалізацію мети й завдань кандидатської дисертації, а відтак, об'єктивне розкриття задекларованої проблеми і формулювання науково-аргументованих висновків.

У трьох головних розділах дисертант аналізує боротьбу радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.) починаючи від процесів відновлення та розвитку радянської освітньої системи у повоєнний період. Показує ідеологізацію навчального процесу в середніх та вищих навчальних закладах. Розкриває учнівський та студентський опір тоталітарному режиму.

У другому розділі «Розвиток шкільної освіти в західноукраїнському регіоні після війни» дослідником проаналізовано процес відновлення радянської освітньої системи у західних областях України. Автор наводить низку статистичних даних про матеріально-технічну базу шкільництва в західних областях України (с. 49-50); заходи щодо ліквідації неписьменності

(с. 55-56); розширення шкільної мережі (с. 54); чисельності та фахового рівня педагогічних кадрів (с. 58-59).

Вагома частина дисертаційної роботи присвячена характеристиці освітньої інтелігенції 40–50-х років ХХ ст., яку автор показує в епіцентрі безкомпромісної боротьби між комуністичним режимом та українським підпіллям. Упродовж усієї роботи дисертант неодноразово доводить роль освітніх кадрів у функціонуванні суспільства. Цінним є те, що В. Старжець зосереджує увагу не лише на перебігові події повоєнної доби та ролі у ній освітніх кадрів, а й проектує історичне минуле на перспективу, демонструє важливість освітнього простору у формуванні національної самосвідомості майбутніх поколінь, збереженню та розвитку національно-державницької ідеї в українському суспільстві.

У третьому розділі «Ідеологізація навчального процесу в середніх та вищих навчальних закладах» автор на численних фактах доводить існування всеосяжного контролю партійних органів та адміністрації навчальних установ над студентською молоддю. Дисертант аналізує основні заходи та методи, які використовувала влада для формування в майбутніх вчителів комуністичного світогляду. Значну увагу дослідник приділяє «ідеологічній обробці» студентства педагогічних училищ, яка ставила за мету формування у вихованців «беззавітної вірності» комуністичній партії та її керівництву, ненависті до ворогів народу, насамперед «українських буржуазних націоналістів».

Окрема увага в роботі приділена комсомолу, який, як зазначає автор, був дієвим елементом контролю за суспільною думкою, вихованням та перевихованням студентської молоді (с. 129). В. Старжець доводить, що основу комсомольських організацій на західноукраїнських теренах переважно складали студенти, вихідці зі східних регіонів УРСР або представники інших національностей, насамперед росіяни. Ці дані дослідник підтверджує чисельністю комсомольців у Львівському, Дрогобицькому та Луцькому інститутів (с. 129-131). До форм і методів ідеологічної боротьби

радянської влади з студентством автор відносить чисельні звинувачення у масовій аполітичності, всезагальну критику та виключення із лав ЛКСМУ, відрахування з університету, застосування тактики цікавання та громадського осуду тих, хто не бажав співпрацювати, боротися проти проявів націоналізму (с. 133-137).

Окреслюючи складові ідеологізації освіти Володимир Старжець доречно фокусує увагу на питаннях взаємовідносин влади та інтелігенції, зокрема науково-викладацької. Автор зауважує, що радянські органи держбезпеки переймалися «ідейним кліматом» у середовищі місцевої інтелігенції та у стінах навчальних закладів. За поглядами та висловлюваннями місцевої інтелігенції наглядали таємні інформатори. Внаслідок такої ситуації значна частина інтелігенції була ув'язнена за антирадянську діяльність чи звільнена з роботи.

Підсумовуючи розділ дисерант робить наголос на тому, що відновлення системи вищої освіти в західних областях України у повоєнний період відбувалося на фоні ідеологічного «перевиховання населення» та боротьби проти будь-яких проявів інакомислення. Радянська влада займалася формуванням лояльних місцевих еліт для поширення більшовицького впливу та комуністичної пропаганди у суспільстві.

Окремої схвальної уваги заслуговує четвертий розділ дисертації «Учнівський та студентський опір тоталітарному режиму». У ньому Володимир Іванович проаналізував антирадянську діяльність учнів і студентів західних областей України, простежив місце юнацтва в ідеологічно-пропагандистському протистоянні ОУН і більшовицької влади.

Значну увагу в роботі приділено вивченю настроїв учнівської і студентської молоді, їх ставлення до комуністичної ідеології та прояви інтелектуального опору у навчальних закладах Західної України. Дисерант на численних архівних матеріалах ілюструє антирадянські акції непокори молоді від індивідуальних таємних виступів до появи молодіжних підпільних організацій націоналістичного характеру (с. 150-167), на основі яких робить

висновок про те, що незважаючи на процеси «другої радянізації», яка передбачала творення «нової радянської людини» під тиском репресивних органів, серед української учнівської та студентської молоді поширеними залишалися націоналістичні погляди.

Цінним у роботі є те, що автор намагається показати специфіку боротьби як радянської влади, так і націоналістичних сил за «уми студентів». Дослідник зазначає, що усвідомлюючи небезпеку створення підпільних молодіжних організацій пріоритетом проводу ОУН була глибока конспірація, робота в індивідуальному порядку, легалізація та відправка в студентське середовище перевірених і навчених підпільників, які б вели роз'яснювальну роботу і впливали на молодь. До специфіки роботи радянської влади автор відносить застосування доносів, суворих перевірок та покарань (с. 172), виявлення та ліквідацію всіх інакомислячих за допомогою партійних структур, органів НКДБ-МДБ.

Детальне опрацювання автором діяльності таємних молодіжних структур у вузах західних областей УРСР післявоєнного періоду дозволило йому з'ясувати основні риси функціонування цих організацій; зрозуміти мотивацію і методи підпільної роботи антирадянськи налаштованої студентської молоді; навести дані про кількість заарештованих та ліквідованих молодіжних організацій, порівняти їх чисельність у західних областях та на сході України (с. 153-165).

Підсумовуючи розділ, автор відзначає, що в силу свого важливого місця у суспільстві, учні, вчителі та студенти були втягнуті у вир ідеологічної боротьби між комуністичним режимом та українським підпіллям. Кожна з ворогуючих сторін намагалась залучити школярів, освітню інтелігенцію та студентство на свій бік.

До позитивних рис дисертаційного дослідження слід віднести грунтовні висновки до розділів. Вони безпосередньо пов'язані з матеріалом, мають виважений і конкретний характер, містять наукову новизну. Заслуговує уваги і загальний висновок дослідження (с. 192-198), в якому окрім головних

підсумкових положень, визначені конкретні напрямки подальшої наукової розробки цієї важливої теми. Викладені теоретичні матеріали підсилено оригінальними додатками.

Текст роботи, її основні положення та висновки відповідають викладу матеріалу в авторефераті. Одинадцять публікацій дослідника, серед яких три статті у наукових фахових виданнях України; три – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних; п'ять – у збірниках матеріалів конференцій засвідчують аналітичну майстерність та наукову зрілість автора.

Все вище сказане дає підставу зробити висновок, що у даному дисертаційному дослідженні всебічно та глибоко розкрито боротьбу радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.).

Не применшуючи заслуг автора у розкритті теми, наголосимо на таких рекомендаціях та зауваженнях:

По-перше, хоч робота виконана на широкій джерельній базі, з використанням значної кількості архівних документів і матеріалів, однак, незрозумілим залишається, які ж власне документи вводяться автором до наукового вжитку вперше. На нашу думку, таке уточнення конкретизувало б аналіз багатьох джерел, використаних в роботі. Крім того, до вже опрацьованих дисертантом архівних документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України м. Рівне доцільно було б залучити архівні документи Галузевих державних архівів Служб безпеки України у Волинській, Тернопільській, Львівській та інших західних областей України.

По-друге, виходячи з мети роботи, яка полягає у комплексному аналізі та критичному осмисленні процесу протистояння радянської влади та націоналістичного підпілля за вплив на освітню сферу західноукраїнських земель у післявоєнний період, яку, беззаперечно, вдалося розкрити автору дослідження, вважаємо, що робота перевантажена прикладами саме протистояння, розділення післявоенного суспільства за ідеологічною, територіальною, фаховою та іншими ознаками. Натомість мало уваги

приділено віднайденою фактів порозуміння а, можливо, й співпраці людей, які вимушено були втягнуті в процеси протистояння.

По-третє, при аналізі процесів ідеологізації навчального процесу в середніх та вищих навчальних закладах (розділ 3) не отримала достатнього висвітлення політика цензури щодо навчальної та наукової літератури у закладах освіти.

Однак, вказані зауваження не знижують наукового рівня дисертаційного дослідження Володимира Івановича Старжеця «Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.)» і можуть розглядатися як побажання на перспективу подальшої роботи. В цілому дисертація заслуговує позитивної оцінки.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що дисертація «Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.)» є комплексним, самостійним дослідженням, що має теоретичне і практичне значення, виконана з дотриманням вимог п. 9, 11, 12, 13 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 р. №567 щодо кандидатських дисертацій, зі змінами, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року, № 1159 від 30 грудня 2015 року та № 567 від 27 липня 2016 року, а її автор Володимир Іванович Старжець заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних наук,
соціального забезпечення та права
Луцького національного технічного університету

I.V. Сушик

ПІДПІС ЗАСВІДЧУЮ:
Учений секретар
ЛУЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
доц. А.Земко